

V súčasnosti sa na hornej Nitre, a zvlášť v Prievidzi, pomerne často spomína Zoborská listina z roku 1113. Pred 900 rokmi sa mesto práve v tomto dokumente spomína po prvýkrát. Aj keď je tento vzácny historický dokument všeobecne známy, verejnosť už menej pozná historické okolnosti, za ktorých vznikol. Zámerom článku je tieto udalosti vysvetliť, a preto v nasledujúcich riadkoch sa pokúsime vylíčiť dejinné súvislosti predchádzajúce vzniku listiny.

Koloman a Álmoš – udalosti, pred vznikom Zoborskej listiny z roku 1113

Počiatok všetkého treba hľadať v sporoch arpádovskej dynastie. Predtým, než pristúpime k nášmu rozprávaniu o tom, čo sa dialo na prelome 11. a 12. storočia v kráľovskej rodine, považujeme za nutné zoznámiť čitateľa s rodinnými, resp. príbuzenskými vzťahmi vtedajších Arpádovcov.

V našom príbehu ako prvý vystupuje Gejza I., (uhorský kráľ 1074 – 1077), ktorý mal dvoch synov s dvoma manželkami. S prvou – kňaznou Žofiou – mal syna Kolomana (uhorský kráľ 1095 – 1116), s druhou – byzantskou princeznou Synadene – mal syna Álmoša (nitrianske knieža 1095 – 1127). Ich strýkom bol Ladislav I. Svätý, (uhorský kráľ 1077 – 1095), brat Gejzu I. V príbehu ďalej vystupuje Kolomanov syn Štefan II., (uhorský kráľ 1116 – 1131) a Álmošov syn Belo II. – Slepý, (uhorský kráľ 1131 – 1141).

Kráľ Ladislav I. Svätý nemal mužského potomka, a preto po smrti svojho mladšieho brata Lamperta ustanovil za následníka svojho synovca Álmoša, mladšieho syna kráľa Gejzu I.¹ Kolomanovi bola určená kariéra na cirkevnej pôde. Bol vysvätený na biskupa, ujal sa úradu v Jágri a potom vo Varadíne. Koloman mal však celkom iné ambície. Pretože sa chcel stať kráľom so svojim údelom sa neuspokojil, opustil biskupské sídlo vo Varadíne a odišiel do Poľska.

Dňa 29. júna 1095 zomrel Ladislav I. Svätý, ktorý ešte predtým dal zavolať Kolomana späť do Uhorska. Naďalej však trval na Álmošovom nástupníctve. Po Kolomanovom návrate sa obaja bratia dohodli, že korunu nakoniec získa predsa len priebojnejší Koloman.² Álmoš, ktorý nie veľmi ochotne ustúpil, dostal ako údel Biharské a Nitrianske kniežatstvo. To však

neznamenalo, že vzťahy medzi bratmi boli vyrovnané. Práve naopak, vzájomné napätie pretrvávalo. Aj keď spočiatku badať určité spoločné postupy, napríklad ohľadom obrany krajiny. Takáto potreba vyvstala ihneď na začiatku Kolomanovej vlády, keď sa do Uhorska snažili dostať ľudové oddiely križiakov pozostávajúce z chudobnejšej šľachty a poddaných, ktoré na svojej ceste do Svätej Zeme pustošili, plienili a prenasledovali Židov. Obaja bratia sa proti tzv. križiakom postavili. Konflikt s nimi prebiehal aj pri obrane Nitrianskeho kniežatstva, kde sa pochopiteľne angažoval Álmoš, pričom Koloman zase bojoval pri Panonnhalme.³ Napriek spoločnému a úplne pochopiteľnému postupovaniu pri obrane Uhorska však osobný problém medzi oboma bratmi pretrvával a konflikt bol na spadnutie. Okrem dynastického sporu ich rozdeľovali aj názory na politiku a orientáciu krajiny. Koloman totiž podporoval pápeža Urbana II.⁴ v jeho spore s cisárom, pričom Álmoš stál na strane rímskonemeckého cisára. Spor medzi pápežom a cisárom vošiel do dejín ako spor o investitúru.⁵ Existovali teda dostatočné dôvody na to, aby medzi bratmi nenastal zmier. K prvému otvorenému, resp. ozbrojenému stretu takmer došlo v roku 1098 pri Várkonyi (Maďarsko), no vojenskej zrážke sa predišlo, pretože vojská oboch bratov sa odmietli biť a vyzvali ich, aby si svoj spor vyriešili vzájomným súbojom. Koloman s Álmošom sa radšej dohodli na *status quo*. Koloman však nikdy neuznával následníctvo Álmoša a rovnako ani pre jeho potomstvo, čo dokazoval fakt, že sa snažil zabezpečiť trón pre svojho syna Štefana, ktorého dal korunovať ešte ako dieťa. Táto skutočnosť sa stala príčinou ďalšej otvorenej roztržky. Álmoš sa obrátil v roku 1105 na nemeckého panovníka Henricha IV. Ten mu v tom čase pre zaneprázdnenosť sporom s pápežom neposkytol pomoc, o ktorú ho prosil. V nasledujúcom roku Álmoš odišiel do Poľska, kde žiadal o pomoc švagra Boleslava III. Spoločne vpadli do Uhorska a obsadili Abovský hrad. Koloman tam prišiel s vojskom a hrad obliehal. Nakoniec sa bratia zase dohodli na zmierení. Koloman navyše uzavrel s Poľskom mier, čím dostal Álmoša do nevyhody.

O nejaký čas sa Álmoš zúčastnil púte do Jeruzalema a po návrate založil kláštor v Dömösi. Pri tejto príležitosti pozval v roku 1108 na vysviacku aj Kolomana, ktorý v tom tušil lešť. Chcel dať brata uväzniť, ale opäť sa zmierili na príhovor kléru a šľachty. Álmoš však znova opustil krajinu, odišiel do Nemecka, kde žiadal o pomoc Henricha V., ktorý dal kladnú odpoveď. Na jeseň toho istého roku prišiel Henrich V. s vojskom k Bratislave, aby ju obliehal. Medzitým české knieža Svatopluk spolu so svojim bratom Otom Čiernym,

moravským markgrófom, vtrhli na Považie a smerujúc k Bratislave toto územie pľundrovali. Mali v úmysle pripojiť sa k Henrichovi V. Kolomanov spojenec, poľské knieža Boleslav III., medzitým vpadol do Čiech a krajinu vyplienil. Obliehanie Bratislavy nebolo úspešné a po mesiaci sa rozhodli ustúpiť. Koloman teda túto inváziu ustál a jeho pozíciu to neohrozilo. Henrich sa pokúsil oboch bratov zmieriť. Z Álmošovej strany však nebolo možné očakávať, že sa so situáciou zmieri a zostane nečinný.

(pokračovanie v budúcom čísle)

Branislav Geschwandtner,
MV SR, Štátny archív Nitra, pobočka Bojnice

Poznámky:

¹ *Seniorátny princíp následníctva* – trón nededil najstarší syn, ale najstarší člen rodu. Spravidla to býval mladší brat zosnulého kráľa.

² V Dubnickej kronike sa píše: „*Koloman bol varadínsky biskup. ... Uhri ho nazývali Könyves Kálmán (Koloman Knižný), lebo vlastnil knihy, ktoré mu slúžili na absolvovanie kanonických hodínok.*“ Koloman sa aj napriek pápežskému dišpenzu naďalej modlil predpísané modlitby, ktoré prislúchali kléru. Došlo teda k zaujímavému javu, keď možno povedať, že Uhorsko malo kráľa-biskupa. SOPKO, J.: *Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická*. Vydavateľstvo RAK. Budmerice 2004. ISBN 80-85501-13-9. s. 87.

³ DVORÁK, P.: *Stopy dávnej minulosti. Slovensko v Uhorskom kráľovstve*. Vydavateľstvo RAK. Budmerice 2005. ISBN 80-85501-29-5. s. 187 – 188.

⁴ Urban II. vyhlásil prvú križiacku výpravu na koncile v Clermonte v roku 1095. Práve na túto výzvu zareagovali aj spomínané chudobnejšie vrstvy obyvateľstva, ktoré sa pod vedením ľudových kazateľov a s podporou menej majetných šľachticov zorganizovali do hufov smerujúcich do Svätej Zeme. Cestou v krajinách, ktorými prechádzali sa dopúšťali násilností a vyvolávania protižidovských pogromov. Z Nemecka cez Čechy smerovala do Uhorska taktiež jedna skupina ľudových križiakov organizovaná *Emerichom z Leisingenu*. Ich krutosť právom vyvolala obavy kráľa Kolomana o svojich poddaných, preto poslal proti nim armádu, ktorá ich rozprášila.

⁵ Bol to boj medzi pápežom a cisárom o právo menovať biskupov (latinský výraz *investitio* znamená obliekať rúcho). Začal už za pápeža Leva IX. (1049 – 1054) a Mikuláša II. (1059 – 1061), ktorí sa postavili proti zásahu svetskej moci pri dosadzovaní cirkevných hodnostárov. Za pápeža Gregora VII. (1073 – 1085) sa spor, ktorý viedol s cisárom Henrichom IV. vyhroutil. Pápež vydal dekrét *Dictatus papae*, čím pápeža staval nad všetkých ostatných, osoboval si dokonca právo odvolávať aj svetských panovníkov. Vyzval Henricha IV., aby sa nepokúšal dosadzovať biskupov vo svojej ríši. Henrich IV. vypovedal poslušnosť pápežovi, na čo ten reagoval jeho exkomunikáciou, čím hrozilo, že nebude rešpektovaným vo vlastnej ríši, pretože mu tak kniežatá neboli povinné dodržať prísahu vernosti. Usiloval preto o zmier s pápežom (známa cesta do Canossy). Neskôr sa spor medzi nimi opätovne vyhroutil a tu už Henrich IV. reagoval vojenskou silou a v roku 1084 dobyl Rím. Gregorovi VII. nepomohol ani zásah Normanov zo Sicílie. Nakoniec bol nútený opustiť nie len mesto, ale aj svoj úrad. Cisár nechal zvoliť protipápeža Klementa III. Po smrti Henricha IV. spor trval naďalej, pretože jeho syn Henrich V. pokračoval v jeho šľapajách. Tu sa dostávame do obdobia sporu medzi Kolomanom a Álmošom.